

SAVAŞTA ORDUYA YARDIM ETME MOTİFİNİN TÜRK ŞAMANLIĞINDAKİ KÖKENİ ÜZERİNE

THE SPELLS USED BY TURKISH ARMY IN WAR AND ON THE ROOT OF MOTIF OF HELPING THE ARMY IN WAR ABOARD TURKISH SHAMANISM

Şamil ÇAN* – Cafer ERDAL**

ÖZ: Eski Türk inanç sistemlerinden biri olan Şamanizm’de şamanlar; kötü ruhları kovmak, ölüleri öteki dünyaya göndermek, insanlarla tanrılar arasında iletişimi sağlamak gibi dinî görevlerin yanı sıra hekimlik, falcılık ve müzisyenlik gibi meslekleri de icra etmişlerdir. Bahsi geçen görevlerin icrası sırasında ata ruhlarından ve kült olarak kabul edilen varlıklardan yardım almak adına çeşitli ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Şamanların söz konusu varlıklardan yardım aldıkları durumlardan biri de savaşlardır. Toplumun bir üyesi olarak savaşlarda görev alan şamanlar, olağanüstü güçlerin yardımıyla büyü yaparak orduya destek olmuşlardır. Şamanların bu yardımı, Türklerin düşmanı alt etmesine katkı sağlarken onların toplum hayatındaki önemini de ön plana çıkarmıştır. Bu makalede şamanların hayvan ve tabiat kültlerinin yardımıyla Türk ordusuna destek olurlarken hangi büyüsel ritüelleri gerçekleştirdikleri ve bu ritüellerin savaşın seyrine nasıl etki ettiği incelenmiştir. Bu maksatla tarihi metinlerde bu özelliğe uygun değerlendirmeler ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada şamanların savaşta ordulara taşların, çeşmelerin, suların, yağmurların, hayvanların ve dağların güçlerinden faydalanarak ya da bizzat savaşarak yardım ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şaman, savaş, ritüel, kült, büyü.

ABSTRACT: Shamans in Shamanism, one of the old Turkish belief systems; In addition to religious duties such as expelling evil spirits, sending the dead to the other world, communicating between humans and gods, they also performed professions such as medicine, fortune-telling and musicians. During the performance of the aforementioned tasks, they performed various rituals in order to get help from ancestor spirits and beings accepted as cults. One of the situations where shamans receive help from these beings is wars. Shamans, who took part in wars as members of the society, supported the army by magic with the help of extraordinary powers. Shamans' help, while contributing to the Turks to defeat the enemy, highlighted their importance in social life. In this article, what magical rituals shamans performed while supporting the Turkish army with the help of animal and nature cults and how these rituals affected the course of the war were examined. For this purpose, evaluations in accordance with this feature have been revealed in historical texts. In the study, it was determined that shamans helped armies in war by taking advantage of the powers of stones, fountains, water, rains, animals and mountains or by fighting themselves.

Keywords: Shaman, battle, ritual, cult, spells.

* Dr. Öğretim Üyesi – Milli Savunma Üniversitesi / İzmir – scan@msu.edu.tr (ORCID ID: 0000-0002-4290-7300)

** Bilim Uzmanı – Milli Savunma Üniversitesi / İzmir – erdalcafer@gmail.com (ORCID ID: 0000-0002-9338-2348)

This article was checked by Turnitin.

Giriş

Her toplumun kökeninde inançları ve bunlara ait değerleri büyük önem taşımaktadır. Türk kültürünün oluşmasında eski çağlardaki inanış ve yaşam biçimlerinin izlerini araştırmak ve bunlarla ilgili değerlendirmelerde bulunmak büyük önem taşımaktadır.

Türklerin eski dönem inanışları arasında önemli fonksiyonu olan şamanlar ve onlara toplumda yüklenmiş özellikler birçok çalışmada ortaya konmuştur. Türklerin din değişikliklerin de bile şamanların taşıdığı fonksiyonların şekil değiştirerek kullanılmakta olduğu görülmektedir.

Toplumsal hayatta birçok özelliği üzerinde barındıran hastaları iyileştiren, dinî ayinleri yöneten, kötü güçlerle mücadele eden şamanlar savaşlarda da orduya yardım ederek kendilerini göstermişlerdir.

Şamanlar ve Şamanizm

Şamanizm, eski devirlerden bu yana Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve şamanlar aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür (Çoruhlu, 2012: 15). İslâmiyet'ten önceki Türk toplumlarında önemli görevleri üstlenmiş, kutsal sayılabilecek din adamlarına günümüzde şaman adı verilmektedir. Şaman kavramı dilimize Tunguzcadan girmiştir. Günümüzde şaman olarak adlandırılan bu kişilere Türk boylarında farklı adlar verilmiştir. Altay Türkleri kam, Yakutlar oyun, Kırgız ve Kazaklar bahşı, Oğuzlar ise ozan kelimesini şaman anlamında kullanmışlardır (Köprülü, 2009: 94).

Şaman olmak ya da bu kademeye gelebilmek kolay bir iş değildir. Bunun için belirli yolların ve sınavların aşılması gerekmektedir. Fuzuli Bayat'tan (2017: 27) edinilen bilgilere göre Türklerde şaman seçilmenin üç yolu bulunmaktadır:

1. Soyla gelen şamanlık. Şamanlık, baba hattından geçtiği gibi ana hattı ile de geçebilir.
2. Ecdadı şaman olmayan birinin ruhlar tarafından şamanlık görevine seçilmesi.
3. İnsanın kendisinin şamanlık yolunu seçmesi ve şaman sırlarını öğrenmek için uzun bir yol kat etmesi.

Eski topluluklarda iş bölümü tam olarak belirginleşmediği için şamanlar birden çok görevi yerine getirmekteydi. Bunlar arasında Tanrı'ya kurban takdim etmek, ölünen ruhunu yer altına göndermek, hastalıklar ve ölümler gibi kötü cinler tarafından gelen işleri efsunla bozmak, hastaları tedavi etmek başta gelmektedir. Bunların yanı sıra şamanlar, müzisyen, şair ve birer dans ustasıdır (Köprülü, 2009: 94).

Tarihi metinler, şamanların görevleri hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Örneğin Kaşgarlı Mahmut, (2007: 394) Dîvânü Lugâti't Türk'te "kam" maddesinin açıklamasını kâhin olarak vermiştir. Cüveynî ise Tarih-i Cihangüşa'da (1988: 119) yöneticilerin önemli bir işe kalkışmadan önce şamanlara

danıştıklarından ve şamanların fal bakıp kötü büyüleri bozduklarından bahsetmiştir. Baburşah, Baburnâme adlı eserinde (2006: 258) “Ateke-Bahşı” adlı bir şamanın, olağanüstü güçler kullanarak sıradan hekimlerin tedavi edemediği hastalıkları tedavi etmesinden söz eder: “Bir defa birinin ayağının ince kemiği kırılıp dört parmak kadar yeri tamamen parça parça olmuş. Etini yarıp kemiklerini tamamen çıkararak yerine ilacı toz hâlinde koymuş ve o ilaç kemik yerine geçmiştir.”.

Şamanların vazifesi, şeytanları yenmek, Aza'ya kara hayvan kurban etmek ve buna karşılık olarak, yapacakları eziyet ve cefayı azaltmaktır (Radloff, 1994: 123). Bu görevlerin yanı sıra şamanların savaşlarda da önemli bir yeri vardır. Şamanlar, insanüstü güçleriyle Türk ordusunun önemli birer mensubudurlar. Ancak kesici ve delici silahlar kullanan askerlerden farklı olarak onlar, ordu zor duruma düştüğü zaman savaş sahnesine çıkıp büyü yeteneğini kullanan kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Bu nedenle şamanlar, ordunun özel güç sahibi mensupları olarak değerlendirilebilirler.

Genel olarak tarihî metinler ve akademik çalışmalar incelendiğinde şamanların tanrılara kanlı ve kansız kurbanlar sunmak, ölüyü öteki dünyaya hazırlamak, ruhların kötülüklerini engellemek, hastalıkları tedavi etmek, törenlerde müzisyenlik ve şairlik yapmak, gelecek hakkında fal ve münecimlik yoluyla yorumlarda bulunmak, ruhlar ve insanlar arasında aracılık yapmak gibi görevleri yerine getirdiği görülür.

Tuvalıların görüşlerinde, “Albıs” kadar korkutucu olan ruhlar, sadece şamanların görebildiği ve sadece onların savaşabildiği, “Aza” denilen varlıklardır. Şamanlar, “Aza”larla olan savaşlarında onları yenerek, ruhu çalınmış insanın ruhunu geri getirip yerine koymak için uğraşırlar (Beydili, 2004: 82).

Her milletin gücüne inanıp saygı gösterdiği, kült hâline getirdiği varlıklar bulunmaktadır. Kült kavramı Türkçe Sözlük'te “Din, yerel özellikler taşıyan dinî törenler” olarak tanımlanmıştır (2011: 1558). Kültü, Metin Özarslan (2003: 94), “Kült, antropolojik mânâ itibariyle, Tanrı veya tanrılarla ilişki içindeki belirli bir gruba ait inançları ve âyin [ritüel] gibi dinî eylemleri ifade eder.” şeklinde tanımlarken Fuzuli Bayat (2016: 80), “Kavramsal olarak kült, Türk mitolojisinde doğüstü varlıklar şeklinde tasarlanan yüce ve kutsal varlıklara gösterilen saygı, ihtiram ve bazen de tapınmadır.” şeklinde açıklamıştır.

Velilerin menkıbelerini ihtiva eden eserlere menakıp ya da menakıpname denilmektedir. Menakıpnamelerin bir tarikata mensup müritlerin yetiştirilmesini sağlamak, tarikatın birlik ve bütünlüğünü tesis etmek, velinin ve tarikatının adını duyurmak gibi sebeplerle yazıldığı ifade edilmektedir (Yardım, 1999: 10). “Savaşta orduya yardım etme motifi”, İslami dönem veli/evliya anlatılarında/menakıpnamelerde yoğun bir şekilde yer almaktadır. Erenler savaşlarda ön saflarda yer almışlar ve çeşitli kerametler göstererek savaşın gidişatını değiştirmişlerdir.

Osman Gazi, Şeyh Edebalı'nın desteğini de alarak, bir kısmı savaşçı da olan, bu erenlerin yerleşimine kolaylık sağlamıştır. Horasan erenleri, Beylik içerisinde

özellikle XIV. yüzyılda hem sosyal hem de dinî önemli işlevler sağlamışlardır (Köprülü, 2003: 114). Orhan Gazi ve I. Murat Gazi'nin savaşçı olan bu dervişlerin gazalara katılmaları karşılığında fethedilen yerlerde yerleşmeleri için geniş araziler bağışlamıştır (Ocak, 1992: 89-90).

Sözlü kültürde anlatılan menkıbelerde söz konusu edilen velinin ya kâfirlere karşı yapılmış olan gazalardaki tutumları ya birtakım hastaları iyileştirmedeki şifacılıkları ya da kendisini istemeyen veya karşı çıkanlara yönelik olağanüstülüklerinin yapısında mücadeleci eda ve şiddet unsuru ön plana çıkar. Sözlü kültürdeki bu unsurlar yazıcı tarafından menakıpname kitaplarına da aynen taşınmıştır. Hacım Sultan Menakıpnamesinde, Seyyit Gazi Dergâhı'nın şeyhi Kara İbrahim'i başına yıldırım düşürerek öldürmesi, Kara Baba'yı oku eliyle fırlatarak öldürmesi, kendisini istemeyen Sandıklı halkından bazılarına ve Akkoyunlu Yörüklerine hastalık musallat etmesi, ejderhayla mücadele ederek alt etmesini sayabiliriz (Gülerer, 2013: 252-253).

Bektaşî menakıpnamelerinde en çok görülen inanç motiflerinden birisi de, tabiat kuvvetleri üstünde hâkimiyet kurabilmek, onları istenildiği gibi yönlendirmektir. Hacım Sultan ve Otman Baba istedikleri zaman fırtına çıkarıp yıldırımları arzularına göre kullanan, şiddetli yağmurlar yağdıran kişiler olarak da dikkati çekiyor (Ocak, 1983: 114). İslam öncesi dönemlerde şamanlarda gördüğümüz bu özelliklerin isimleri belli tarihi kişiler olan velilerde de mahiyet değiştirerek sürdüğünü söylenebilir.

Battal Gazi de, yine böyle kâfirlerle cenk ederken maiyetindeki kuvvetlerden hayli kayıp verir. Tam bozulmaya yüz tutacakları bir sırada, yüzünü göğe çevirerek dua eder. Dua biter bitmez, şiddetli bir rüzgâr çıkarak düşman tarafına doğru eser ve ne kadar toz toprak varsa askerlerin gözüne doldurur; gözlerini kör eder. Bunu gören Battal Gazi ve arkadaşları yeniden cesaretlenip hücumla geçerler ve kâfirleri perişan ederler (Ocak, 1983: 116). Hacım Sultan ejderha ile savaşır ve ağzından çıkardığı alevle onu yakarak öldürür (Gülerer, 2012: 202). Hacım Sultan ve Otman Baba yıldırımları hasımları üzerine gönderir veya fırtınalar çıkarırken, tıpkı bir şaman gibi hareket etmektedirler (Ocak, 1983: 117).

Şemseddin Sivasî ile ilgili bilgi veren tarih kitapları ve onun hakkında yazılan menakıpnamelerin hemen hemen hepsi savaştan önce padişaha zaferi müjdelediğini, bunun üzerine sultanın arzusu ile savaşa katıldığını, bir ara harbin en şiddetli anında ordunun bozulma ihtimali baş gösterince, duası ve üstün gayretleri sonucunda savaşın kazanıldığını kaydederler (Arslan, 2015: 11). Bu durum şamanların savaşta orduya yardım etme motifinin menakıpnamelerde de devam ettiğini göstermektedir.

Şamanlar ayin yaparken vecd hâline girebilmek için çaldıkları davuldan başka bir de tahta kılıç bulundurmaktadırlar. Şamanlar bununla kötü ruhlara karşı savaşmaktadır. Yani tahta kılıç, şer kuvvetlerle mücadele için bir savaş aracıdır (Ocak, 1983: 130). Bektaşî velilerinin ortak bir yanı da, tahta bir kılıca sahip olmaları, bununla yerine göre ejderha, yerine göre kâfirlerle savaşarak onları öldürmeleridir. Bu motif, menakıpnamelerden başka Osmanlı Devleti'nin kuruluş

yıllarını anlatan ilk devir vakayinamelerinde bile vardır (Ocak, 1983: 129). Ağaç (tahta) kılıç taşıyan ve bu kılıçla savaşlara katılan bir Bektaşî dervişi de Gül Baba'dır. Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre, birçok gazalarda bulunmuş ve Budin (Budapeşte) fethine de katılmış olan savaşçı bir derviştir (Gülerer, 2012: 308).

Bir gün Horasan halkından bir grup, ülkelerini zapt ve yağma eden Bedaşşan ahalisini şikâyet için Ahmet Yesevi'ye gelip yardım isterler. şeyh nefes oğlu Kutbuddin Haydar'ı Horasanlı Müslümanlara yardım için gönderir. Fakat henüz on iki yaşında olan Haydar yenilerek esir düşer. Bunun üzerine şeyh, hem onu kurtarmak hem de Badaşşanlıları yenmek üzere Hacı Bektaş'ı görevlendirir. Kendisini uğurlarken beline tahta kılıcını kuşatır. Bedaşşan iline giden Hacı Bektaş, kâfirlerle savaşarak onları yener ve Kutbuddin Haydar'ı kurtarır. Bedaşşanlılar Hacı Bektaş'tan gördükleri birtakım kerametler sayesinde Müslümanlığı da kabul ederler (Ocak, 1983: 130).

Nitekim kendilerinin velayetini kabullenmeyenlere karşı icabında acımasız olabilen Bektaşi velilerinin bu cepheleri de şahin yahut doğan olarak temsil edilmektedir. Kâfirlerle karşılaşmağa giden Hacı Bektaş, Sarı İsmail, Resul Baba yahut hasımlarıyla savaşan Ebu Müslim, bu sebeple şahin ve doğan donuna sokulurlar (Ocak, 1983: 168).

şamanlar, Türk inanç sistemlerinde kült olarak kabul edilen güçlerden destek olarak savaşlarda orduya yardım etmeye çalışmışlardır. Benzer durum menakıpnamelerde velilerin gazalarda savaştıklarını, kâfirleri yendiklerini, şahin, doğan kılığına girdiklerini ve ejderhaları öldürdüklerini gösteren anlatımlarda görölmektedir.

şamanların savaşlarda yaptıkları yardımları, aşağıda şamanların kullandıkları yöntemlere göre sınıflandırılan başlıklarla değerlendirilecektir.

1. Hayvanlardan Destek Alarak Orduya Yardım Etme

Hayvanlar, insanların temel geçim kaynaklarından biridir. Geçmişten günümüze kadar hayvanın insan yaşamındaki değerini hiç azalmamıştır. Hayvanlar beslenme, giyinme, tarımsal faaliyetlerde kullanma dışında ve savaş araçları olarak da kullanılmıştır. İnsanlar, zamanla yaşamlarını olumlu veya olumsuz etkileyen hayvanlara farklı anlamlar yüklemişlerdir. Farklı anlamlar yüklenen hayvanlar, zamanla kutsal varlıklar hâline gelmiş ve hatta bazı toplumlarda tanrılaştırılmıştır. Yunanlılara ve Orta Doğu halklarına ait birkaç örnek aşağıdadır:

Yunan mitolojisine göre Minos, Poseidon'dan kurban etmek için bir hayvan istemiştir. Poseidon, kurban etmesi için Minos'a denizden boğa çıkartıp verir fakat Minos, hayvanı çok beğendiği için kurban etmek istemez. Poseidon, ceza olarak Minos'un eşi ile boğa arasında gizli bir aşk başlatır. Bu ilişki sonrasında Minotauros adında yarı hayvan yarı insan bir canlı doğar. Minotauros, Daidalos adlı mimarın yaptığı Labyrinthos'a kapatıldıktan sonra her yıl yemesi için Atinalı yedi genç kız ve yedi genç erkek kendisine verilir. Kral Theseus, her yıl gençlerin yem olarak verilmesini durdurmak için Minotauros'u öldürür. Bu söylence, Girit'teki boğaya tapınmanın ve Minos döneminde var olan insan kurban etme geleneğinin bir

yansımasıdır (Demir, 2012: 135). Pan, Yunan mitolojisinde kırların ve çobanların tanrısıdır. Başta keçi olarak tasvir edilen bu tanrı, süreç içerisinde yarı insan yarı hayvan hâlini almıştır. Pan, aniden insanların karşısına çıkar ve onları korkutur. Günümüzde kullanılan panik, panikleme gibi kavramlar Pan'ın insanları aniden korkutmasıyla ilişkili olarak dilimize girmiştir (Demir, 2012:280).

Orta Doğu inançlarında yılan şeytanla ilişkilendirilmiştir. Yılan, kurnazlığıyla ilk insan kabul edilen Âdem'i ve eşi Havva'yı kandırıp Tanrı'nın buyruklarını çiğnetmiş, böylece Âdem ile Havva cennetten kovulmuştur (Türk ve İslâm Ansiklopedisi, 2003: 5). Hz. Âdem cezalandırıldıktan sonra çalışıp geçimini sağlaması için kendisine verilen ilk hayvan kızıl tüylü bir öküzdür (Köksal, 2005: 38). Orta Doğu inançlarında hayvan, dinî ritüellerde ilk olarak Hz. Âdem döneminde kullanılmıştır. Habil ve Kabil, aralarındaki anlaşmazlığı çözmek için Tanrı'ya kurban sunmuşlardır (Köksal, 2005: 52).

Diğer milletler gibi Türkler de bazı hayvanlara farklı anlamlar yüklemiştir. Örneğin bozkurt, Türk efsanelerinde yol gösterici, anne, eş ve kurtarıcı gibi vasıflara sahiptir. Bunun yanı sıra Türkler, zamanı belirlemede hayvanlardan faydalanmışlardır. Her on iki seneye çağ adını verip her çağı bir hayvanla ifade eden Türklerin bu takviminde kullanılan hayvanlar tavuk, at, tavşan, öküz, it, domuz, maymun, yılan, sıçan, pars, koyun ve timsahtır (Gökalp, 2014: 48).

Şamanların inançlarında ve yaşamlarında da hayvanların önemli bir yeri vardır. Şamanlar, diğer şamanlarla olan mücadelelerinde koruyucu hayvanlarından yardım alırlar. Koruyucu hayvanlar da birbirlerini öldürmeye çalışarak rakip şamanı alt etmek için mücadele ederler (Bayat, 2017: 148).

Türkler ekonomide, dinî törenlerde ve sosyal yaşamda kullandıkları hayvanları savaşlarda büyüsel işlemleri gerçekleştirmek için kullanmışlardır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili örneğe aşağıda yer verilmiştir:

“Bu buyrukta anlattıklarının arasında bir olay oldukça dikkat çekicidir. MS 90 yılındaki savaşta Hunlar, Çin ordusunun geldiğini duyunca büyü yaptıkları bir koyun ve sığırı Çin ordusunun yoluna ve su kaynaklarına gömmüş, böylece onları büyük bir zayiata uğratmışlardı. Ayrıca Hun ch'an-yüsü bir elçi ile imparatora at ve kürk sunarak bu hediyelerle ona sık sık büyü yapmışlardı. Atı getiren kişi kehanette bulunarak 'Han ordusunun başına uğursuz işler geleceğini' söyledi. Hunlar sık sık şu sözü söylerlerdi: Çinliler çok kalabalık ve büyük ama yemeden içmeden duramazlar. Bir kurt kaybedilir, bin koyun kaçır.” (Baykuzu, 2012: 102).

Metinden de anlaşıldığı üzere Hunlar, Çinlilerle olan mücadelelerinde iki kez büyü yoluna başvurmuştur. Savaşta kullanılan bu büyüler Hun ordusunun bünyesinde yer alan şamanlar tarafından yapılmış olmalıdır. Büyülerde kullanılan nesnelere ise Türklerin temel geçim kaynağı olan hayvanlardır. Savaşlarda genellikle doğa olayları meydana getiren Türklerin bu savaşta hayvanları kullanarak büyü yapmaları oldukça dikkat çekicidir.

İlk büyüde kullanılan koyun ve sığır, Çin ordusunun geçiş yoluna ve suya gömülmüştür. Çin ordusunun kalabalık olması nedeniyle Çinlilerle başa çıkamayacağını düşünen Hun ordusu, savaş başlamadan önce büyüye başvurarak Çin ordusunu yıpratmak suretiyle büyük bir avantaj elde eder. Koyun ve sığırın suya ve geçiş yoluna gömülmesi ilk örneği Göktürklerde görülen yer-su inancıyla alakalı olmalıdır. Hunlar, kalabalık Çin ordusuna karşı koyamayacaklarını düşündükleri için yer-su ruhlarına sığır ve koyun kurban ederek yardım istemişlerdir. Koyunlar ve sığırlar, herhangi bir suya veya yere değil Çin ordusunun geçeceği yola ve kullanacağı su kaynaklarına gömülmüştür. Yer-sular kurbanları kabul ederek Çin ordusunun önemli bir kısmını yok etmiştir. Türklerin tanrılara sundukları kurbanları genellikle boğarak veya keserek kurban ettikleri bilinmektedir. Bu savaşta ise hayvanların gömülerek kurban edildiği görülür. Ancak canlı mı ölü mü gömüldükleri hakkında bilgi verilmez.

İkinci büyüde ise Hunlar, at ve kürk kullanarak imparatoru büyülemiş, böylece ülkede otorite boşluğu yaratmışlardır. Atasözü mahiyetinde olan "Bir kurt kaybedilir, bin koyun kaçır" tabiri Hunların savaş zekâsını ve stratejisini göstermektedir. İmparator, büyü'nün etkisinde kaldığı için Çin ordusu harekete geçemez ve böylelikle Hunlar, kalabalık Çin ordusuyla savaşmak zorunda kalmadan zafer elde ederler. Burada at ve kürk, kurban görevi görmeyip büyüü taşıyıcı fonksiyondadır. Türkler, Çinlilerle hediyeleşirken genelde atları ve kürkleri hediye olarak gönderdikleri için Çinliler, büyüü hediyeleri rutin hediyeler olarak kabul etmiş, kâhinin uyarılarını dikkate almamışlardır.

Türkler, bazı hayvanların kendilerini koruduklarına inanmaktadırlar. Şamanlar, totem olarak kabul ettikleri hayvanların kürklerini içlerini doldurarak evlerine koyarlar. Şamanlar, içleri doldurulmuş hayvanların içinde koruyucu ruhların ve ata ruhlarının yaşadığına inanırlar. Bunun dışında Türklerde, soylarını hayvanlara dayandırma geleneği de mevcuttur. Hunlar, Çinlilerle yaptıkları savaşta atalarının ruhunu taşıyan atı ve koruyucu ruha sahip olduğuna inandıkları kürkü hediye olarak göndermiş olmalıdır. İmparatora gönderilen hediyelerdeki ruhların gücüyle, imparator etkisiz hâle getirilmiş ve ülkede otorite boşluğu yaratılmıştır. Böylece Çin ordusu emir alamadığı için etkisiz kalmış ve Türk ordusu zafer elde etmiştir.

2. Taş ve Yağmur Tılsımlarından Destek Alarak Orduya Yardım Etme

İnsanlar, taşları günlük hayatta kullanılan basit bir nesne olarak görmeyip, onlara farklı anlamlar da yüklemişlerdir. Eski topluluklar, taşların özel güçlere sahip olan canlı varlıklar olduklarına inanmışlar; bu inanış taşın kutsallaştırılmasına ve kült hâline getirilmesine vesile olmuştur.

Sahrada tek başına biten ağacın veya bir pınarın veya büyük bir taş kayanın (kısır kadınlarca ziyareti, ziyaret edilmesinin sebebi) Şamanist Türklerin inancına göre, her dağın, kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların "izi"leri (sahipleri) bulunduğu temeline dayandırılmak isteniliyor (Tanyu, 1968: 188).

Hindistan’da kısır kadınlar, gebe kalmak için içlerinde atalarının yaşadığına inandıkları taşlara ellerini sürerler. Yeni Gine’de yerliler, kutsal alanda taş bulundurur ve kutsal taş temiz kaldığı sürece bolluk ve sağlık elde edeceklerine, taşın olduğu alan kirli tutulursa kıtlık ve hastalıklara maruz kalacaklarına inanırlar (Örnek, 1988: 101).

Orta Doğu kaynaklı inançlara göre, taşı kullanan ilk kişi Hz. Âdem’dir. Hz. Âdem, Allah’ın “Arşımın alt hizasında benim bir yasaklı bölgem vardır. Sen hemen git de orada, benim için bir tapınak yap” emri üzerine Mekke’ye gelmiş ve Cebrail’in temelini attığı Kâbe’yi dağlardan getirdiği taşlarla inşa etmiştir (Köksal, 2005: 43). Taş, ilk olarak mabette kullanılıp tapınma ihtiyacını gidermiştir. Taşlardan meydana getirilen Kâbe’nin ve Ağlama Duvarı’nın farklı inançlarda kutsal kabul edilmesi günümüzde de devam etmektedir. Hz. Âdem’den sonra taşı kullanan ikinci kişi ise oğlu olmuştur. Kabil, kavga ettiği kardeşini yerde bulduğu taş parçasını kullanarak öldürmüştür (Köksal, 2005: 53). İlk olarak tapınakta kullanılan taş, daha sonra Habil ile Kabil’in hikâyesinde, silah fonksiyonunda görülmektedir.

Türk inançlarında ise kutsal özellikteki taşların Tanrı tarafından gönderildiği görülür. Tanrı Ülgen, ot ve meyve yiyen insanlara et yemelerini emretmiş, bu yüzden insanlar ateşe ihtiyaç duymuştur. Ülgen, biri kara biri ak olmak üzere iki taş getirip arasına koyduğu kuru otu taşları birbirine vurarak yakmıştır (İnan, 1986: 66). Tanrı’nın armağanı olan taş, Göç Destanı’nda da karşımıza çıkar. Uygurlar, bereket ve saadet getiren kutlu kayayı Çinlilere verdikten sonra felakete sürüklenmişlerdir. Emir Timur, günlüğünde Gazneli Mahmut’un şehir meydanına büyük bir taş koydurduğunu, hayvanların ve insanların taştan ürktükleri için taşın bulunduğu yoldan geçemediklerini söylemektedir (Şakirov vd., 2016: 87). Özel güçler taşıdığına inanılan taşlar içinde en bilindik olanı yağmur yağdırmaya yarayan yada taşıdır. Yada taşı, Yakutlarda sata, Kırgızlarda cada veya cay taşı, Buryatlarda zada olarak bilinmektedir (Bayat, 2016: 156). Kaşgarlı Mahmut (2007: 673), yada taşını “yat” olarak tanımladıktan sonra şu bilgiyi vermektedir:

“Yağmur, rüzgâr ya da benzer şeyler getirmeye yarayan bazı özel taşlar kullanılarak icra edilen bir tür kamlık. Bu, Türkler arasında yaygın olan bir şeydir. Ben buna Yagma ülkesinde bizzat şahit oldum; her yanı saran bir yangını durdurmak için yapıldı. Cenab-ı Hakk’ın izniyle yazın ortasında kar yağdı ve gözlerimin önünde yangını söndürdü”

Türkler, yada taşını canlı bir varlık olarak kabul etmişlerdir. Yada taşının kendisine özgü bir sesi ve ısısı bulunmaktadır. Yada taşı, kullanıldıkça güç kaybetmeye başlar ve sonunda canlılar gibi ölür. Türkler, yada taşının başkasının eline geçtiği zaman işlevini kaybedeceğine ve öleceğine inanmışlardır (Ögel, 1995: 275). Yabancı ellerde işlevini kaybedip ölmesi, yada taşının şamanlarla özel bir bağının olduğuna da göstermektedir. Gücünün kullanıldıkça azalması, yada taşının kütleşen dağlara ve sulara göre daha zayıf varlık olarak kabul edildiğine işaret eder.

Kuraklık, içme suyu eksikliği, aşırı soğuklar gibi gündelik yaşamın olumsuz şartlarını iyileştirmede kullanılan yada taşı, savaşlarda da etkili bir silah olarak kullanılmıştır. Türkler, düşman karşısında zor durumda kaldıkları zaman yada taşının gücüne başvurmuşlardır. Türklerin savaşlarda taşların gücüne başvurdukları hakkında tespit edilen üç metin aşağıda değerlendirilecektir.

Metinlerden ilki Çin kaynaklarında tespit edilmiştir. Çin kaynakları, Hun yönetimine bağlı Yüeban ahâlisinin Cücenlerin saldırılarına karşı koymak için kâhinlere başvurduklarını söylemektedir: “Evvelce Kuzey Hunlarının idaresinde bulunan Yüeban ahâlisinde öyle kâhinler vardır ki Cücenlerin saldırılarına karşı durduklarında çok şiddetli yağmur yağdırdılar, fırtına çıkardılar. Cücenlerin onda üçü sellerde boğuldu, soğuktan kırıldı.” (İnan, 1986: 160).

Metinde, kâhin olarak anlatılan kişiler şaman olarak değerlendirilebilir. Kullanılan yağmur tılsımı hakkında bilgi bulunmasa da kâhinlerin yada taşından veya türevlerinden faydalanmış olmaları muhtemeldir. Şamanlar, ülke savunmasında büyüsel yöntemlere başvurarak orduya yardım etmişlerdir. Metinden anlaşıldığı üzere şamanlar savaş alanında hazır bulunmuş, savaşlarda orduya büyük katkılar sağlamıştır.

Tespit edilen ikinci metin Moğol kaynaklarında bulunmaktadır. Moğollar, farklı bir millet olsa da devlet yöneticileri ile ordunun büyük çoğunluğu Türklerden oluşmaktadır. Moğollar devlet yönetiminde, kültürde ve askerî sistemde Türklerden etkilenmiştir. Roux (1994: 78), Moğolların yada taşıyla yağmur yağdırmayı Türklerden öğrendiklerini söylemektedir. Moğol tarihçisi Cüveynî (1988: 221-222), Hitay ordusuyla yapılan savaşta düşmana karşı yada taşından faydalandıklarını söyler:

“Uluğ Noyan, onlara normal olarak karşı konulamayacağını, ancak hile ve düzenle karşılık verilebileceğini düşünüp “Harp hiledir” sözünü aklına getirerek onların lambasının ancak hile rüzgârıyla söndürülebileceğini anlayınca, aralarında bulunan ve yağmur taşıyı çok iyi kullanabilen büyücüyü yanına çağırdı ve ondan hünerini göstermesini istedi. Daha sonra askerlere dönerek, kış elbiselerini giymelerini ve üç gün üç gece atlarından inmemelerini emretti. Büyücü işe başladı. Çok geçmeden Moğolların arka tarafını yağmur tuttu. Yağmur akşamüzeri kara dönüştü. Bir de şiddetli soğuk çıkınca Hitay ordusu, kışın dahi görmediği böyle bir soğuk karşısında şaşırıp telaşa düştü. Onların bu durumundan faydalanan Moğol ordusu büyük bir gayretle düşmana saldırdı. Sabah olunca Moğol askerleri, havanın soğukluğundan, kar ve yağmurun şiddetinden Hitay askerlerinin başını birbirinin kuyruğuna sokmuş koyun sürüleri gibi bir araya toplandıklarını, başını ve ayağını kabuğuna çekerek yuvarlak bir hâl almış kirpi gibi büzüldüklerini, silahlarının buz tutmuş olduğunu gördüler.”

Cüveynî'nin verdiği bilgiye göre Türk-Moğol ordusu, düşmanla baş edemeyeceğini düşününce orduda bulunan büyücüden maharetlerini göstermesini istemiştir. Metinde büyücü olarak anılan kişi, yada taşıyı kullanarak düşman askerlerini etkisiz hâle getirmiş ve Türk-Moğol ordusu zayıf vermeden

düşmanı alt etmiştir. Metinde büyücü olarak anılan kişi orduda bulunan bir şaman olmalıdır. Orduda hem Türkler hem de Moğollar bulunduğu için büyüsel işlemi Türk bir şamanın mı yoksa Moğol bir şamanın mı gerçekleştirdiği tam olarak bilinmemektedir.

Türklerin savaşlarda taşların gücüne başvurdukları hakkında İslami kaynaklar da çeşitli bilgiler verirler. Müslümanlar, aralarındaki siyasi birliği sağladıktan sonra seferlere başlamışlar ve bu seferlerde Türklere karşı da savaşmışlardır. Bu savaşların birinde Türklerin Müslümanlara karşı yada taşını nasıl kullandıkları şu şekilde anlatılmıştır:

“Samanilerden İsmail ibni Nasır Müslümanlardan haraç alan kâfir Türklere karşı sefere çıkmıştı. Kendisine Türklerin muharebe günü taşları suya atarak Müslüman ordusu üzerine yağmur ve dolu yağdıracaklarını haber verdiler. Samani hükümdarı: “Bunun aslı olmaz, Cenabı Hak’tan başka kimse yağmur yağdırmaya kadir değildir.” diyerek bu habere ehemmiyet vermemişti. Muharebe vuku bulacağı sırada Samani ordusunun yanında bulunan dağın arkasından kesif bulutların yükseldiği görülmüş ve bunu müteakip işitilen şiddetli gök gürültüleri Müslümanları dehşet içinde bırakmıştı. Bu vaziyet karşısında Samani hükümdarı derhâl atından inerek yerlere kapanmış ve gözyaşları içinde Müslümanları bu müthiş beladan kurtarması için Allah’a yalvarmıştır. Sonra bulut istikametini değiştirerek Türklerin tarafına gitmiş ve rastladığı insan ve hayvanı helak eden bir dolu yağmaya başlamıştır.” (Sümer, 1953: 2534-2535).

Çin ve Moğol kaynaklarının aksine İslam kaynağındaki metin, yağmur yağdırılırken kullanılan nesneyi ve nesnenin nasıl kullanıldığını tam olarak açıklamıştır. Türkler, taşları suya atarak doğa olayı meydana getirmişlerdir. Bu savaşta yağmur yağdırma işlemi başta başarılı olmuş fakat daha sonradan Müslümanların Allah’a yalvarmasıyla Türkler helak olmuşlardır. Burada “veli” tipindeki bir hükümdarın Allah’a yalvararak şamanın büyüünü tersine çevirmeyi başarması motifiyle karşılaşılır. Taşların gücünden yardım alarak yağmur yağdıran şaman ile Allah’a iman edip Allah’tan yardım isteyen velinin savaşında kazananın veli olması, İslamiyet’in gücünü perçinleyen bir örnek olması açısından önemlidir.

Türklerdeki taşları kullanarak ve suya bırakarak yağmur yağdırma inancı, Anadolu’da bazı farklılıklar gösteriyor olsa da devam etmektedir. Anadolu’da yağmur yağdırmak için taşlara dua yazılırken aynı zamanda suyun içine dua yazılı hayvan kafatası, taş, kaplumbağa, kavrulmuş tuz, tabut ve ayakkabı gibi nesnelere atılır (Acıpayamlı, 1963: 6-7). Anadolu’da İslamiyet’in tesiriyle taşlar suya atılmadan önce üzerlerine dualar yazılmaktadır. Hayvan kafatası, tuz ve ayakkabı gibi nesnelere, Anadolu’da yada taşının yerini almıştır. Konya’nın Doğanhisar ilçesinde çocukların ekim zamanında taşlarla oyun oynaması, aileler tarafından yasaklanmıştır. Çocuklar taşlarla oyun oynarsa yağmur kesilir ve kuraklık oluşur inancı, günümüzde de yaşamaya devam etmektedir. Bu uygulama bölge halkının taşların doğa olaylarını etkilediğine inandıklarını göstermektedir. Günümüzde

yağmur yağdırmanın dışında bebeklerin kırklanması işleminde de taşları suya atma geleneği devam etmektedir. Tercih edilen bir cami avlusundan kırk adet taş toplanır ve su dolu leğene ya da küvete atılır. Daha sonra kırklama işlemine geçilir.

3. Dağlardan Destek Alarak Orduya Yardım Etme

Dağlar, dünya milletlerinin mitolojilerinde kutsal yerler olarak görülmüştür. Yunan mitolojisindeki Olympos Dağı, tanrıların mekânıdır. Orta Doğu inançlarında da dağlar kutsal mekânlardır. Kabil'in kız kardeşi Lübüz'le kimin evleneceğini belirlemek için Habil ile Kabil, Tanrı'ya kurban sunmak için Nevz Dağı'na çıkmışlar ve kurbanlarını takdim etmişlerdir (Köksal, 2005: 52). Bu inanca göre Tanrı'ya ilk kurban dağda sunulmuştur. Kurban sunma dışında Hz. Musa'nın on emri almak için Tur Dağı'na çıkması, Hz. Muhammet'e ilk buyruğun Hira Dağı'nda verilmesi, dağların seçilmiş insanların Tanrı'yla iletişime geçtikleri kutsal yerler olduğunu gösterir (Türk ve İslâm Ansiklopedisi, 2003: 238).

Coğrafyasında dağ barındıran hemen her millet gibi Türklerde de dağlar kutsal mekânlardır. Dağ, tepe, ya da yüksek yerler Türk topluluklarında büyüklüklerinden ve göğe olan yakınlıklarından dolayı bazen Tanrı olarak kabul edilmiş, bazen de göğe ve yere ibadet edilen alanlar olarak kullanılmıştır (Çoruhlu, 2012: 36). Dağlar, Türklerde Tanrı'nın meskeni ve Tanrı'ya kurban sunulan yer olmaları dışında, Ergenekon Destanı'nda koruyuculuk, Türeyiş Destanı'nda ise annelik özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Türeyiş Destanı'nda dağın şişmesi ve daha sonra beş çocuk meydana getirmesi, onun canlı bir varlık olarak kabul edildiğini gösterir. Dağların canlı varlıklar gibi annelik vasfına sahip olması, şamanların inançlarında da mevcuttur. Şamanların efsanelerine göre şaman adayı göreve başlamadan önce dağ ruhu tarafından, emzirilir (Bayat, 2017: 55). İslam seyyahlarının verdikleri bilgilere göre Türkler, dağların yağmur yağdırabildiğine inanmışlardır: "Türk diyarında bir dağ vardır. Bu dağdan koyunlar geçerken tırnakları taşlara vurup da yağmur yağmasın diye ayakları yünle sarılır." (Şeşen, 2001: 149).

Saltıkname'de, eylemin temeli, kahramanın bir dağa çıkıp büyücülerin kaçırdığı gençleri arayıp bulmasına dayanmaktadır. Bu kahraman alevlerden etkilenmez; ejderhaları öldürür ve ruhlarla konuşabilme yeteneğini elde eder; perilerin rehberliğinde, aslanların ve köpeklerin üzerine binmiş, ellerindeki yılanları sallayan büyücülerle savaşırdı. Seyyid Battal sırasıyla bazen yükseklere doğru uçmakta, bazen de bir kuyudan geçerek, domuz kafalı, fil kulaklı, aslan pençeli ve ejderha kuyruklu bir dişi yamyam cinin kaçırdığı genç kızları aramak için yeraltı dünyasına inmektedir. Burada, günümüzdeki Şaman seanslarının özünü oluşturan axis mundi [dünya eksenini], dağ veya kuyunun kullanıldığı ve bunun Türk-Moğol kozmografisi çerçevesi içinde olduğu dikkati çekmektedir (Roux, 1994: 73).

Yukarıda verilen metinden yola çıkılarak Türklerin temas yoluyla kutsal görülen dağın ruhuyla ya da dağı mesken edinen iyelerle iletişime geçildiğine inandıkları söylenebilir. Türkler yağmura ihtiyaç duydukları zaman kutsal kabul

edilen dağdan yardım istemişlerdir. Koyunlar, tırnakları ile dağ ruhunu rahatsız ederek gereksiz yere yağmura sebep olmasın diye de tırnakları yünle sarılmıştır.

Tarihî metinlerin dışında edebî metinlerde de Türklerin savaşlarda büyüsel yöntemlere başvurdukları anlatılmaktadır. Şehnâme’de, Turan ordusu ile İran ordusunun mücadelesinin yer aldığı kısımda, Türklerin dağa çıkarak büyü yaptıkları anlatılmaktadır:

“Türkler arasında Bazur adında biri, birçok yerde büyücülük etmiş; büyü yapmasını, Çinçeyi ve Pehleviceyi öğrenmiştir. Piran, bu büyücüyü çağırarak ona ‘Şu dağın tepesine çık da oradan bir rüzgâr estirip havayı soğutarak, İranlıların başlarına kar yağdır!’ diye emir verdi. Bunun üzerine, büyücü oraya çıkar çıkmaz, şiddetli bir rüzgâr esmeğe ve kar yağmaya başladı... Bu karın etkisiyle, mızraklı pehlivanların elleri dondu. Mızrakları tutamaz ve savaşılamaz oldular. Bu kar kıyamet arasında, yalnız pehlivanların naraları duyuluyor ve havadan yağmur gibi ok yağıyordu. Piran, ordusunun bütün erlerine, hiç durmadan hücumla geçmelerini buyurdu. Çünkü İranlıların elleri donarak mızraklarına yapışmış, hiçbirinde dayanacak güç kalmamıştı. Bu arada Hûman, müthiş bir nara atarak, erkek bir dev gibi saldırdı. İranlılardan o kadar çok öldürdüler ki, ortalıkta, bir kan denizi peyda oldu. İranlı atlılar yerlere serildiler. Ovalar ve dereler kar ve kanla doldu. Ölülerden, savaşacak yer kalmadı. Kardın ve yerlere serilen ölülerden, savaş alanı daraldı. Bu sırada, İranlı savaşçılar ve komutanları başlarını göklere kaldırıp Tanrı’ya: ‘Ey insanların akıllarından, bilgelerinden ve düşüncelerinden üstün olan Tanrı! Sen ne yerdesin, ne yerin üstünde ve ne de altındasın! Biz senin suçlarla dolu olan şu kulların, olanca acemizle senden adalet istiyoruz. Sen, çaresiz kalmışların yardımcısın; ateşe de soğuğa da hâkimsin. Şu şiddetli soğuktan yana imdadımıza yetiş. Bizim senden başka kimsemiz yoktur!’ diye yalvardılar. İşte tam bu sırada idi ki, aklı ergin bir adam gelip Rehham’a, o açık göz ve şeytan Bazur’un dağda büyü yaptığı yeri gösterdi. Rehham onu görünce, savaş alanından fırlayarak, hemen atını o tarafa sürüverdi. Dağa vardığı zaman, atını orada bırakarak eteklerini beline sokup dağa tırmanmaya başladı. Büyücü Bazur onun savaşmağa geldiğini görünce, elinde Çin çeliğinden yapılmış bir gürzle kalkıp üzerine yürüdü. Bazur yaklaşır yaklaşmaz, Rehham hemen keskin kılıcını çekerek, Onun elini kesip atınca, kıyamet gibi bir rüzgâr çıkıp gökteki o kara bulutu dağıttı. Bunun üzerine, Rehham pehlivan dağdan aşağı indi ve ovaya gelince, elinde Bazur’un kesik eliyle, yine atına binip yerine döndü.” (Firdevsî, 1995: 556-559).

Şehnâme’de anlatılana göre Türkler, Bazur adlı büyücünün yardımıyla İran ordusunun önemli bir kısmını yok etmişlerdir. Savaş Türklerin lehine devam ederken Tanrı’ya yakarış sonrasında İranlıların gözü açılmış, büyü fark edilip büyücü öldürülünce olumsuz hava şartları düzelmiş ve İranlılar tamamen yok olmaktan kurtulup bir dağa sığınmışlardır. Anlatılan olay, “Taşlardan ve yağmur tilsimlerinden destek alarak orduya yardım etme” başlığı altında verilen İslam kaynaklarında anlatılan hikâyeye de benzemektedir. Her iki metinde de Türklerin

meydana getirdiği doğa olayı Tanrı'ya yakarma sonrasında ortadan kalkmıştır. Aynı zamanda şehnâme'de yer alan metin, Bazur'un dışman yaklaşınca büyüyü bırakıp gürzle savaşmasını anlatmasından dolayı diğer metinlerden ayrılmaktadır. Diğer metinlerde şamanların kesici veya delici silahlarla savaştığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bazur'un gürzle savaşması, onun alp tipi şaman olma özelliğini göstermektedir.

Bazur, fırtına çıkarmak ve kar yağdırmak için dağa temas ederek dağ ruhlarından yardım istemiş olmalıdır. Temas yoluyla iletişime geçilen dağ ruhları da Bazur'a yardım etmiş, fırtına çıkarıp kar yağdırarak İnan ordusunu helak etmiştir. Türklerin dağ ruhundan yardım alması üzerine İnanlılar da Tanrı'ya yakararak yardım istemiştir. İnanlıların gözlerinin açılması, büyücyü fark edip öldürmesi ve olumsuz hava olayının ortadan kalkması ise büyücyü yardım eden dağ ruhunun tanrısal güç karşısında mağlup olması olarak yorumlanabilir.

4. eşmelerden Destek Alarak Orduya Yardım Etme

Su, yaşamın kaynağı olması yönüyle tüm canlılar için hayati bir öneme sahiptir. Bu yüzden kimi toplumlar, suyu kutsal kabul etmişlerdir. Yunan mitolojisinde Poseidon, denizlerin tanrısı olarak kabul edilir. Poseidon, hiddetli ve hırslı bir tanrıdır. Bu yüzden sık sık denizleri kabartıp depremler meydana getirmektedir. Yunan mitolojisinde Styx Nehri, ölümsüzlüğün kaynağıdır. Tanrıça Thetis, oğlu Akhilleus'u sol topuğundan nehre daldırarak ölümsüz yapmıştır. Akhilleus nehre daldırılırken sol topuğu, suya temas etmemiştir. Bu yüzden sadece sol topuğundan öldürebilir. Kimsenin öldüremediği Akhilleus, Paris tarafından Truva Savaşı'nda sol topuğundan vurularak öldürölmüştür (Demir, 2012: 37-39). Styx Nehri, ölümsüzlüğün kaynağı olması bakımından ab-ı hayatla benzerlik göstermektedir.

Orta Doğu kaynaklı inançlara göre su, Tanrı tarafından gökten, insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için indirilmiştir (Altuntaş vd., 2011: 288). Su, Tanrı'nın rahmetini simgelemektedir. Tanrı, suyu rahmet olmanın dışında gazap için de kullanmıştır. Hz. Nuh'a inanmayanları tufanlara gark etmiş, Hz. Musa'yı takip edenleri denizlerde boğmuştur. İnsanların temel ihtiyaı olan suyun oruç süresince içilmesinin yasaklanması, Tanrı'nın kendisine inananları suyla da imtihan ettiğini göstermektedir.

Kozmogoni simgesi ve tüm tohumların taşıyıcısı olan su, büyüsel bir maddedir ve her derde devadır; iyileştirir, genleştirir ve yaşamı sonsuz kılar (Eliade, 2003: 200).

Mısır mitolojisinde Nil Nehri mukaddes olup tanrıların hediyesi olarak kabul edilmiştir. Mısır halkı, Nil Nehri'nin iyi huylu bir cin olduğuna inanmaktadır (Korkmaz, 2012a: 58). Bu iyi huylu cin; içme suyunu, tarım ihtiyaını, besin ihtiyaını temin ederek Mısırlılara yardım etmektedir.

İnan mitolojisinde su kutsal kabul edilmiştir. İnan inancına göre Tanrı, yeri ve göğu yaratırken kendi uzuvlarını kullanmıştır. Tanrı; göğu kafasından, yeri

ayaklarından, bitkileri tüylerinden ve suyu gözyaşlarından yaratmıştır (Korkmaz, 2012b: 73).

Su, diğer milletlerin mitolojisinde olduğu gibi Türk mitolojisinde de önemli bir yere sahiptir. Türklerde su, dünyadaki varlıkların hammaddesidir. Yaratılış efsanelerine göre dünyada sadece deniz vardı. Tanrı, diğer varlıkları sudan aldığı malzemeden meydana getirmiştir. Tanrı Ülgen, dünyayı ve dünyada yaşayacak soyu yaratmak için bir yol düşünürken su içinde yaşayan ve suyun sahibesi olan Ak Ana, Ülgen'e yol göstermiştir (İnan, 1986: 19). Türeyiş Destanı'na göre Uygur Türkleri Orhun Irmağı kenarında türemiştir (Ögel, 2010: 74). Uygurların ırmak kenarında türediklerine inanmaları, suyu her şeyin başlangıcı olarak kabul etmelerine de vesile olmuştur. Dede Korkut Hikâyelerinde Salur Kazan'ın "Su hak yüzünü görmüştür, ben bu su ile haberleşeyim." (Ergin, 2010_a: 43) diyerek suyun kendisine haber vereceğine inanması suyun sıradan bir nesne olmadığı gösterir. Su, Orhun Anıtları'nda Gök Tanrı'yla ve yerle birlikte mukaddes olarak anılmıştır. Tanrı ve yer-sular, Türk milleti yok olmasın diye çaba göstermiş, Türk milletini kurtarmışlardır (Ergin, 2010_b: 13). Türk milletinin iyiliğini düşünüp onlara yardım etmeye çalışması, suyun canlı ve kutsal bir varlık olarak kabul edildiğini gösterir. Türklerin suya verdiği değer sadece inançlarda değil sosyal yaşamda da görülür. Suyu kirletmekten çekindikleri için bazı Türk boyları suyla temizlenmezler ve suya temas etmezler (Roux, 1994: 122).

Suyu kirletmekten çekinen ve suyu mukaddes kabul eden Türkler, savaşlarda da suların gücünden faydalanmıştır. Baburşah, Baburnâme adlı eserinde (2006: 301) Türklerin çeşmeden faydalanarak düşmandan nasıl korunduklarını şu şekilde anlatır:

"Kitaplarda yazıldığına göre, Gazne'de bir çeşme varmış ve bu çeşmeye süprüntü atarlarsa, o zaman dalga, taşma, yağmur ve tipi yağarmış. Bir tarih kitabında görüldüğüne göre, Hind padişahlarından biri, (Sultan Mahmud'un babası) Sebük-Tigin'i Gazne'de kuşattığında Sebük Tigin'in emriyle bu çeşmeye süprüntü ve pislik atılır; dalga, taşma, yağmur ve tipi ortaya çıkar ve bu şekilde düşmanı defeder. Ben Gazne'de ne kadar araştırdımsa da hiç kimse bu çeşmenin yeri hakkında bilgi veremedi."

Gazneli Sultan Mahmut'un babası Sebük Tigin, Hint ordusuna karşı çeşmeyi kullanarak ülkesini savunmuştur. Baburşah, bu bilgiyi kitaptan öğrendiğini söyler ancak kitabın adı hakkında herhangi bir bilgi vermez. Baburşah'ın çeşmeyi araştırıp bulmaya çalışması, çeşmenin özel bir yerinin olduğunu, yağmur yağdırmanın rastgele bir çeşmeden değil, özel bir çeşmeden gerçekleştirildiğini göstermektedir. Büyüsel işlemde çeşmenin kullanılması ise su ile olan bağlantısıyla açıklanabilir.

Suya kurban sunacak kadar değer verip suyu kirletmekten çekinen Türklerin çeşmeye pislik atarak yağmur yağdırması, oldukça ilgi çekicidir. Çeşmeye pislik atılmasının sebebi, çeşmedeki su ruhunun ya da o suyu mesken edinmiş olan su iyelerinin kızdırılmasıyla ilişkili olmalıdır. Kızdırılan ruhlar, tepkilerini taşma ve yağmur şeklinde göstermiş ve böylece düşmanın ülkeye

saldırması engellenmiştir. Tepegöz'ün doğup Oğuz'un başına bela olması da suya saygısızlığın bir sonucu olarak düşünülebilir. Tecavüz eylemi subaşında gerçekleşmiş, belki de peri kızı adlı su iyesine tecavüz edilmiş, bunun sonucunda da su iyesi tecavüzünü ve onun nezdinde bütün Oğuz ilini cezalandırmıştır (Peker, 2015: 192). Bunun dışında çeşme kaynağının kötü ruhlar veya cinler tarafından mesken olarak kullanıldığı da düşünülebilir. Cinlerin çöplerle ve yemek artıklarıyla beslendikleri inancı günümüzde de yaşamaktadır. Bu yüzden kötü ruhlara bir nevi kansız kurban sunarak ya da hoşlandıkları yemeklerden takdim ederek yardım istenildiği de düşünülebilir.

Anadolu'da çeşme yardımıyla yağmur yağdırma inancı günümüzde de yaşamaya devam etmektedir. Örneğin, Manisa'da kıtlık olduğunda Yunus Emre'ye ait olduğuna inanılan türbeden alınan mezar taşı, caminin çeşmesine bırakılır ve halk dua etmeye başlar. Dua bittikten sonra yağmurun yağması beklenir. Yeteri kadar yağmur yağdıktan sonra mezar taşı çeşmeden çıkarılır ve böylece yağmur durdurulmuş olur.

Sonuç

Şamanların sosyal yaşamdaki önemli işlevlerinin yanı sıra bazı savaşlarda da çeşitli görevlerde buldukları anlaşılmaktadır. Türklerin ordularında buldukları şamanları birtakım ritüelleri gerçekleştirmek suretiyle kült kabul edilen varlıklardan destek alarak düşmanlarına karşı üstünlük sağlamada kullanıldıkları görülmüştür. Savaşlarda fiilen mücadele etmese de asker zayıfatı yaşanmadan savaş kazandırıp askerlere yardım ettikleri için şamanların ordunun önemli birer mensubu oldukları anlaşılmaktadır. Şamanların savaşlarda genellikle doğa olayları meydana getirerek düşmanı alt etmeye çalıştıkları ve doğa olaylarını meydana getirirlerken de taşların, çeşmelerin, suların, yağmurların, hayvanların ve dağların güçlerinden faydalandıkları anlaşılmaktadır.

Tespit edilenlerden biri de Şehnâme'de anlatılan Türk ordusunda alp tipi şamanın yer almasıdır. Destanlarda da karşılaşılan şamanların savaş sırasında sadece büyüsel işlemlerle değil kesici ve delici silahlar kullanarak savaşçı özellikleriyle de ön plana çıktıkları görülmüştür.

İncelenen metinlerde şamanların ordulara zafer kazandırmak için çeşitli hayvanları kullandıkları; bunları kurban ederek ya da düşmana yedirerek onları büyülemeye çalıştıkları görülmektedir.

Büyüsel güçleri olduğuna inanılan şamanların savaş zamanlarında bu güçlerini her zaman başarıyla icra edemedikleri tespit edilmiştir. Düşman ordusunda da manevi güce sahip olan kişiler bulunmakta ve bunlar şamanların güçlerine karşı koyarak onları başarısızlığa sürükleyebilmektedirler. Türklerle Müslümanların savaşında şamanın yağmur yağdırabileceğine inanılmamış, ancak yağmur bulutları görünmeye başlanınca, yine duanın gücüne sığınarak, sorun ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Şamanlar hâliyle düşman ordularındaki rakiplerine karşı manevi güç savaşı vermekte kimi zaman da bu savaşı kaybetmektedirler.

Şamanların savaşlarda doğal olayları kendi isteklerine göre yönlendirmeye çabaları çokça karşılaşılan bir durumdur. Diğer inanç sistemlerinde de doğa olayları kutsal güçlerle ilintili olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple doğaya hâkim olan güç üstünlüğü de elde etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1963). Türkiye’de yağmur duası ve psiko-sosyal metotla incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 21 (1-2), 1-39.
- Altuntaş, H. - Şahin, M. (2011). *Kur’ân-ı Kerîm mealî*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Arslan, M. (2015). *Menâkıb-ı İmâm-ı A’zam*. Sivas: Şemseddin Sivasî Külliyyâtı.
- Bayat, F. (2016). *Türk mitolojik sistemi 2*. İstanbul: Ötüken.
- Bayat, F. (2017). *Ana hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken.
- Baykuzu, T. D. (2012). *Asya Hun imparatorluğu*. Konya: Kömen.
- Beydili, C. (2004). *Türk mitolojisi ansiklopedisi*. (Çev.: Eren Ercan). Ankara: Yurt-Kitap.
- Cüveynî (1998). *Tarihi Cihangüşa*. (Çev.: Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Çoruhlu, Y. (2010). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalıcı.
- Demir, R. (2012). *Mitolojik öyküler*. İstanbul: Kum Saati.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. (Çev.: Lale Arslan). İstanbul: Kabalıcı.
- Ergin, M. (2010a). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi.
- Ergin, M. (2010b). *Orhun abideleri*. İstanbul: Boğaziçi.
- Firdevsî (1995). *Şehnâme 3*. (Çev.: Necati Lugal). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Gazi Zahîreddin Muhammed Babur (2006). *Baburnâme*. (Çev.: R. R. Arat). İstanbul: Kabalıcı.
- Gökalp, Z. (2014). *Türk töresi*. İstanbul: Ötüken.
- Gülerer, S. (2012). *Hacım Sultan Menâkıbnâmesi üzerine bir inceleme*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Gülerer, S. (2013). Türk kültüründe menâkıbnâmeler ve menâkıbnâme yazıcılığı. *Tarih Okulu Dergisi*. S. XVI, 233-262.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Korkmaz, M. (2012a). *Mitolojik dinlerin gizemi 2*. İstanbul: Kum Saati.
- Korkmaz, M. (2012b). *Zerdüşî dini İran mitolojisi*. İstanbul: Kum Saati.
- Köksal, M. A. (2005). *Peygamberler tarihi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Köprülü, F. (2003). *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu*. Ankara: Akçağ.
- Köprülü, F. (2009). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Mahmûd El-Kâşgarî. (2007). *Divânü Lügati’t Türk*. (hzl.: Robert Dankoff - James Kelly). İstanbul: Kabalıcı.
- Ocak, A. Y. (1983). *Bektaşî menâkıbnâmelerinde İslam öncesi inanç motifleri*. İstanbul: Enderun.
- Ocak, A. Y. (1992). *Osmanlı imparatorluğunda marjinal sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, B. (2003). *Türk mitolojisi 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Örnek, S.V. (1988). *100 soruda ilkelerde din, büyü, sanat, efsane*. İstanbul: Gerçek.

- Özarslan, M. (2003). Türk kültüründe ağaç ve orman kültü. *Türk Biliş Dergisi*, Yıl: III S. 5, 94-102.
- Peker, S. (2015). *Mezar ve türbelere kült merkezli bir bakış (Aksaray örneği)*. Konya: Kömen.
- Radloff, W. (1994). *Sibirya'dan II*. (Çev.: Ahmet Temir). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. İstanbul: İsalet.
- Sümer, F. (1953). Eski Türklerde yağmur ve kar yağdırma âdeti. *Resimli Tarih Mecmuası*, 4 (44), 2533-2535.
- Şakirov, K. - Aslan, A. (2016). *Tüzikât-ı Timur*. İstanbul: İnsan.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde taşla ilgili inançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TDK (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk ve İslâm Ansiklopedisi* (2003). (Ed.: Servet Engin). İstanbul: İlcak Gazetecilik Matbaacılık A.Ş.
- Yardım, E. S. (1999). *Menkıbe ve menâkıbnâmelerle ilgili eserler için açıklamaları bir bibliyografya denemesi (1928-1999)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.